

راهنمای

قلعه‌های ایران

حسن زنده دل و دستیاران

کاروان جهانگردان - ایرانگردان

تهران ۱۳۸۷

- نشر ایرانگردان منتشر کرده است
- مجموعه راهنمای جامع ایرانگردی (مصور)
- مجموعه راهنمای گردشگری شهرهای ایران - کاشان
- مجموعه راهنمای گردشگری روستاهای ایران
- ایران کهن تر از تاریخ (لوح فشرده)
- ایران، طبیعت و تمدن (لوح فشرده) برای نوجوانان
- PERSIA Older than History (CD)
- Iran Tourist Guide
- راهنمای غارهای ایران
- مراسم گروهی اقوام ایرانی
- راهنمای دریاچه‌ها و آبشارهای ایران

زنده‌دل حسن، ۱۳۳۱-

قلمه‌های ایران / تألیف حسن زنده‌دل؛ دستیار. احمد معصومی؛

عکس و اسلاید آرشیو ایرانگردان؛ طراحی مهدی پاکتچی

تهران: نشر ایرانگردان (کاروان جهانگردان)، ۱۳۸۶.

۹۷۸-۹۶۴-۶۶۳۵-۴۳-۲ ۷۵۰۰۰ ریال؛

فیبا

قلمه‌ها - ایران - آثار تاریخی

معصومی، احمد، ۱۳۲۸

پاکتچی، مهدی، ۱۳۱۶ - . طراحی

DSR ۱۳ / ۸۸ ق ۸

۹۵۵ / ۰۰۴۳

۱۹۶۹۷ - ۸۴ م

راهنمای قلعه‌های ایران

تألیف: حسن زنده‌دل

دستیار: احمد معصومی

طراحی و صفحه‌آرایی: مهدی پاکت‌چی

عکس و اسلاید: آرشیو ایرانگردان

حروف‌نگار: بهاره صادقی

ناظر چاپ: فریدون آذریون

چاپ و صحافی: شاد رنگ

نوبت چاپ: اول، ۱۳۸۷

شمارگان: ۵۲۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۶۳۵-۴۳-۲

همه حقوق مادی و معنوی این اثر برای ناشر محفوظ است.

هر نوع استفاده بازرگانی اعم از تکثیر، بازنویسی، فیلم‌سازی، ذخیره و انتقال کامپیوتری، پیگرد قانونی دارد. نقل حداکثر ۳۰۰ کلمه برای نقد و معرفی در مطبوعات بلامانع است.

مرکز پخش و فروش: نشر کاروان جهانگردان (ایرانگردان)

تلفن: ۱۴ - ۰۲۱-۴۴۶۳۳۶۱۲ - ۰۲۱-۴۴۶۶۷۱۵۶

www.irangardan.com

فهرست

۲۳.....	آذربایجان غربی.....	۱۳.....	مقدمه.....
۲۴.....	تخت سلیمان.....	۱۵.....	آذربایجان شرقی.....
۲۶.....	قلعه باستانی بسطام.....	۱۶.....	قلعه جمهور (بذقالاسی).....
۲۶.....	قلعه اسماعیل آقا.....	۱۶.....	قلعه پشتو.....
۲۷.....	سنگ کاظم خان.....	۱۷.....	قلعه ضحاک هشتروود.....
۲۸.....	قلعه روستای بردوک.....	۱۷.....	داش قلعه ضحاک.....
۲۹.....	گؤورچین قلعه.....	۱۸.....	قلعه پیغام.....
۳۰.....	قلعه دِم دِم.....	۱۸.....	قلعه نودوز.....
۳۰.....	بخشی قلعه.....	۱۹.....	قلعه آوارسین.....
۳۱.....	قلعه سیاه.....	۱۹.....	قلعه سن سارود.....
۳۱.....	قلعه بخدک (بختک).....	۱۹.....	قلعه قهقهه.....
۳۱.....	قلعه بلورآباد.....	۲۰.....	قلعه و غار قیزلارقالاسی.....
۳۲.....	قلعه راوز.....	۲۱.....	قلعه جوشین.....
۳۷.....	اردبیل.....	۲۱.....	قلعه دختر (قیزقالاسی).....
۳۸.....	قلعه کهنه.....	۲۱.....	قلعه آق گنبد (هلاکو).....
۳۸.....	قلعه اولتان.....	۲۲.....	آیی قالاسی.....
۳۹.....	آغچه قلعه.....	۲۲.....	قلعه کردشت.....
۳۹.....	سایر قلعه‌ها.....	۲۲.....	سایر قلعه‌ها.....

..... قلعہ منصوری	۴۱..... اصفهان
..... سایر قلعہ‌ها	۴۲..... نارنج یا نارین قلعہ
..... تهران	۴۲..... قلعہ بیاضہ
..... قلعہ ایرج	۴۲..... ارگ تاریخی قورتان
..... قلعہ طبرک و بارو و حصار قدیم	۴۳..... قلعہ رستم بافران
..... برج نقارہ‌خانہ	۴۳..... قلعہ مخروبه نیستانک
..... بقایای مرکز شہر سلجوقیان	۴۳..... قلعہ فارفان
..... برج طغرل	۴۳..... قلعہ دیو
..... زندان ہارون	۴۴..... سایر قلعہ‌ها
..... تپہ گبری (گنبد مرداویج)	۴۵..... ایلام
..... برج علاءالدین	۴۶..... قلعہ تاریخی شیاق (شاخ)
..... سایر قلعہ‌ها	۴۶..... قلعہ سام
..... چہارمحال و بختیاری	۴۶..... قلعہ والی
..... قلعہ دزک	۴۷..... دژ شیخ مکان
..... قلعہ شلمزار	۴۷..... قلعہ قیران
..... قلعہ‌های اسعدیہ چلیچہ	۴۸..... قلعہ امیرآباد
..... قلعہ جونقان	۴۸..... قلعہ زمستانی والی
..... قلعہ چالشر	۴۸..... سایر قلعہ‌ها
..... قلعہ تک	۴۹..... بوشہر
..... سایر قلعہ‌ها	۵۰..... قلعہ ہندی‌ها
..... خراسان شمالی	۵۰..... قلعہ زار خضر خان
..... قلعہ کهنہ حسن آباد	۵۰..... برج قلعہ خورموج
	۵۰..... دژ برازجان

قلعه‌های ایران ۷

قلعه قیصر..... ۶۲	قلعه تُل..... ۷۹
قلعه صعولک..... ۶۲	قلعه تُرک دِز..... ۸۰
قلعه جلال الدین..... ۶۲	قلعه بُردی..... ۸۰
نارین قلعه..... ۶۲	قلعه خواجه..... ۸۰
خراسان رضوی..... ۶۳	قلعه بُیت (ریت)..... ۸۰
قلعه آتسگاه..... ۶۴	قلعه دیزه وراز..... ۸۰
کاروانسرای رباط شرف..... ۶۴	قلعه آرک یا أرخ..... ۸۰
قلعه (کلات) نادری..... ۶۴	قلعه یزدگرد یاتاشاری..... ۸۰
سایر قلعه‌ها..... ۶۵	قلعه ارجان..... ۸۱
خراسان جنوبی..... ۶۷	قلعه دختر..... ۸۱
ارگ حاجی آباد..... ۶۸	قلعه‌های گلاب، گل و ده مرد..... ۸۱
ارگ کلاه فرنگی..... ۶۸	قلعه باستانی باسیف..... ۸۲
قلعه نهبندان..... ۷۳	قلعه آکروپل (شوش)..... ۸۲
قلعه رستم..... ۷۴	سیم بند (طاقا)..... ۸۲
قلعه بیرجند..... ۷۴	سایر قلعه‌ها..... ۸۳
قلعه فورگ..... ۷۵	زنجان..... ۸۵
قلعه حوض غلام کش..... ۷۵	قلعه یا حصار شهر زنجان..... ۸۶
قلعه کل حسن صباح..... ۷۶	ارگ سلطنتی سلطانیه..... ۸۶
خوزستان..... ۷۷	سایر قلعه‌ها..... ۸۸
قلعه سلاسل..... ۷۸	سمنان..... ۸۹
قلعه رستم گتوند..... ۷۹	قلعه‌های سارو..... ۹۰
قلعه رستم عقیلی..... ۷۹	قلعه کوشمغان..... ۹۰
	قلعه لاسگرد..... ۹۱

قلعه قدمگاه.....۲	قلعه‌های پاچنار.....۹۱
قلعه اژدها پیکر.....۲	قلعه میامی.....۹۲
بنای مشهور به قبر مادر نادرشاه.....۲	قلعه پارت‌ها.....۹۲
قلعه قبر.....۳	قلعه‌های روستای مایان.....۹۲
قلعه دختر.....۳	قلعه بنکوه.....۹۳
قلعه چرو.....۳	سایر قلعه‌ها.....۹۳
قلعه ککا.....۳	
قلعه سفید.....۳	سیستان و بلوچستان.....۹۵
گهواره دیو (گهواره دید).....۴	قلعه سام.....۹۶
دیمه میل (میل اژدها).....۴	قلعه چهل دختران.....۹۶
شاه جهان احمد.....۴	قلعه تیس (قلعه پرتغالی‌ها).....۹۶
قلعه روی رنه (روئینه).....۴	قلعه پیروزگت.....۹۷
قلعه ایزد خواست.....۴	قلعه بلوچ گت.....۹۷
قلعه استخر.....۹	پیل بند.....۹۸
برج زندان سلیمان.....۹	قلعه قدیمی ایرانشهر.....۹۸
	قلعه تمین.....۹۸
قزوین.....۱	قلعه تیمور.....۹۸
قلعه الموت.....۲	قلعه بمپور.....۹۸
قلعه نویرشاه.....۸	قلعه سرباز.....۹۸
قلعه لمبسر.....۹	سایر قلعه‌ها.....۹۸
قلعه سمیران.....۱	
قلعه سنگرود.....۲	فارس.....۱۰۱
قلعه شیرکوه.....۲	قلعه ضحاک.....۱۰۲
قلعه ساسان (آرامگاه بزرگ).....۳	قلعه مهرک.....۱۰۲
قلعه محمدزمان خان رشوند.....۴	قلعه تبر (خورشه).....۱۰۲

کرمانشاه..... ۱۳۹	قلعه دختر (قیزقالاسی)..... ۱۲۴
قه‌لا هجیر (قلعه هزیر)..... ۱۴۰	قلعه و آثار ایوان نیاق..... ۱۲۵
قه‌لای بزه رو (قلعه بزه رود)..... ۱۴۰	سایر قلعه‌ها..... ۱۲۵
قه‌لا مروان (قلعه مروان)..... ۱۴۰	قم..... ۱۲۷
قلعه ساری اصلان..... ۱۴۰	قلعه جمکران..... ۱۲۸
قلعه بیستون..... ۱۴۵	قلعه سام آباد..... ۱۲۸
سایر قلعه‌ها..... ۱۴۵	قلعه قرمز..... ۱۲۸
کهگیلویه و بویر احمد..... ۱۴۷	قلعه قمروند..... ۱۲۸
قلعه‌های دختر..... ۱۴۸	قلعه گلی..... ۱۲۹
قلعه حص (گج)..... ۱۴۸	قلعه مظفرآباد..... ۱۲۹
دژ سلیمان..... ۱۴۸	سایر قلعه‌ها..... ۱۲۹
قلعه مانگشت..... ۱۴۹	کردستان..... ۱۳۱
گلستان..... ۱۵۱	قلعه قمچقای..... ۱۳۲
قلعه ماران..... ۱۵۲	قلعه ایمام..... ۱۳۲
اسپی دژ (آق قلعه)..... ۱۵۲	قلعه پلنگان..... ۱۳۳
سد اسکندری (دیوار دفاعی)..... ۱۵۲	قلعه زیویه..... ۱۳۳
سایر قلعه‌ها..... ۱۵۲	قلعه حسن آباد..... ۱۳۳
گیلان..... ۱۵۳	سایر قلعه‌ها..... ۱۳۳
قلعه رودخان شفت..... ۱۵۴	کرمان..... ۱۳۵
قلعه بَندبُن قاسم آباد..... ۱۵۵	ارگ بم..... ۱۳۶
قلعه صلصال لیسار..... ۱۵۵	قلعه سموران..... ۱۳۷
سایر قلعه‌ها..... ۱۵۵	سایر قلعه‌ها..... ۱۳۸

۶۸..... قلعه بلده.....	۱۵۷..... لرستان.....
۶۸..... قلعه شاهانداشت.....	۱۵۸..... قلعه فلک الافلاک.....
۶۹..... برج رسکت.....	۱۶۰..... قلعه رکی.....
۶۹..... برج لاجیم.....	۱۶۰..... قلعه کوهزاد.....
۶۹..... برج سلطان زین العابدین.....	۱۶۰..... قلعه زاخه یا زاغه.....
۷۱..... مرکزی.....	۱۶۱..... دژ زلال انگیز.....
۷۲..... قلعه آردمین.....	۱۶۱..... قلعه چنگری.....
۷۳..... قلعه الویر.....	۱۶۲..... قلعه منگره.....
۷۳..... قلعه حاج وکیل.....	۱۶۲..... قلعه سر قلا.....
۷۳..... قلعه اسماعیلیه.....	۱۶۲..... قلعه رزه.....
۷۴..... قلعه جمشیدی.....	۱۶۳..... قلعه کورگان.....
۷۴..... قلعه آقاخان محلاتی.....	۱۶۳..... قلعه گهور.....
۷۵..... قلعه خسروانی.....	۱۶۳..... قلعه سیله.....
۷۵..... قلعه یوجان و شمس.....	۱۶۳..... قلعه چق (جغد).....
۷۷..... هرمزگان.....	۱۶۳..... قلعه منیژه.....
۷۸..... قلعه لشتان.....	۱۶۴..... قلعه بهرام.....
۷۸..... قلعه پرتغالی‌ها.....	۱۶۴..... قلعه نصیر.....
۷۸..... قلعه لافت.....	۱۶۵..... قلعه شهنشاه (گوشه).....
۷۹..... قلعه هزاره (بی‌بی مینو).....	۱۶۵..... قلعه چمشک.....
۷۹..... قلعه خمیر.....	۱۶۵..... دژ گریت.....
۷۹..... قلعه هرمز.....	۱۶۶..... قلعه قلاجق.....
۸۰..... سایر قلعه‌ها.....	۱۶۶..... دژ شینه.....
	۱۶۷..... مازندران.....
	۱۶۸..... قلعه کنگلو.....

همدان..... ۱۸۱

قلعه چوبین..... ۱۸۲

قلعه خرابه (قلعه یزدگرد)..... ۱۸۲

قلعه دختر (قیز قالاسی)..... ۱۸۲

قلعه نوشیجان (دژ- آتشکده)..... ۱۸۲

سایر قلعه‌ها..... ۱۸۳

یزد..... ۱۸۵

نارین قلعه..... ۱۸۶

ارگ طبس..... ۱۸۶

قلعه مهر جرد..... ۱۸۶

قلعه ابرندآباد..... ۱۸۷

قلعه رباط ابرکوه..... ۱۸۷

قلعه شواز..... ۱۸۷

قلعه مروست..... ۱۸۷

قلعه رحمت آباد..... ۱۸۸

قلعه پهلوان بادی..... ۱۸۸

مقدمه

بررسی‌های تاریخی نشان می‌دهند که ساخت خانه‌های گروهی حصاردار، از سه‌هزار سال پیش از میلاد، با طرح‌ها و نقشه‌های مختلف، آغاز شده است. این گونه خانه‌ها که پیش‌تر به منظور دفاع در برابر مهاجمان و دشمنان ساخته می‌شدند، امروزه به نام قلعه یا دژ نام برده می‌شوند. قلعه‌ها و دژها بر بستر زمینه‌ها و شرایط اجتماعی و اقتصادی زمان به وجود آمده‌اند. تهاجمات قبیله‌ای، جنگ‌های فرقه‌ای، درگیری‌های داخلی و دیگر جنگ‌ها باعث شده‌اند که این نوع بناهای عظیم بر روی کوه‌ها، صخره‌های صعب‌العبور، تپه‌ها و حتی در دشت‌های گسترده احداث گردند.

بررسی‌ها نشان می‌دهند که در دوره اسلامی دژهای ایران توسعه فراوانی یافته بود و هنر قلعه‌سازی که در آغاز با مشکلات بسیاری همراه بود، بنا به اقتضای زمان و شرایط تاریخی، به تدریج به سوی تکامل و تنوع پیش رفته است. همچنین قلعه‌ها محصول دوران خان‌خانی و فئودالی و درگیری‌های حکومت مرکزی با عشایر و حاکمان محلی و نیز نشان اقتدار صاحبان آن‌ها بود.

قلعه‌ها نه تنها از نظر تاریخی و حوادث مربوط به آنها حائز اهمیت قابل توجهی هستند، بلکه از نظر تاریخ معماری بویژه معماری دژهای نظامی نیز در خور توجه‌اند، معماری قلعه‌ها از نظر فنون، مصالح بکار رفته و هنر ساختمان‌سازی مورد توجه دانش معماری امروز است. بطوریکه گفته می‌شود، کاخ‌های خوانین دوران فئودالی، کاخ‌های سلطنتی و عمارت‌های شکوهمند و ارگ‌های شهری محصول تکامل معماری و هنر قلعه‌سازی است.

قلعه‌ها، دژها و حصارهای دفاعی که یادگارهایی از دوره‌های مختلف تاریخی، حکومت‌های ملوک‌الطوایفی، و یادآور نبردها و مبارزات ملی و منطقه‌ای هستند، در سراسر ایران‌زمین پراکنده‌اند. قلعه‌های ایران یادآور بخش قابل اعتنائی از حوادث مهم تاریخی است، بطوریکه به نقش و اهمیت قلعه‌های دفاعی و تهاجمی نه تنها در دوره‌های پیش از اسلام بلکه در جنگ‌های ایران و روم، قرون اولیه اسلامی و بویژه در جریان جنبش بابک خرمدین و قلعه‌های

اسماعیلیه، آن اشارات بسیاری شده است. قلعه‌های ایران در دوران قرون چهارم هجری به بعد بویژه در درگیری‌های داخلی، خاصه در جنبش اسماعیلیه، در اقصی نقاط ایران علی‌الخصوص در ناحیه الموت قزوین و جنوب خراسان شهره عام و خاص بوده است.

با گذشت زمان و توسعه شهرنشینی و نظام تولید کشاورزی، قلعه‌هایی در شهرها و روستاهای خان نشین پدید آمد که مظهری از حکومت‌های مرکزی و ملی را به نمایش می‌گذارند. از این نوع قلعه‌ها در شهرها، می‌توان به ارگ‌های حکومتی و در روستاها و مراکز خان نشین به قلعه‌ها و عمارت‌های خانی اشاره کرد که متأسفانه بخش مهمی از آنها در قرن اخیر تخریب و نابود شده‌اند.

اما خوشبختانه بخش مهمی از قلعه‌های ایران که واجد ارزش‌های تاریخی، نظامی، معماری و سکونت‌گاهی است، هنوز برجای مانده‌اند و می‌توانند بعنوان یکی از مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری ایران مورد استفاده قرار گیرند. کما اینکه هم اکنون تعدادی از این قلعه‌ها و عمارت‌های خانی به عنوان موزه مرمت، بهسازی و مورد بهره‌برداری قرار گرفته‌اند.

دیدار از این قلعه‌ها، صرفاً یک تجربه منحصر به فرد محسوب نمی‌شود، بلکه جنبه‌های آموزشی و اشاعه جلوه‌هایی از فرهنگ ملی و محلی را نیز در بردارد. نگارنده امیدوار است با انتشار کتاب حاضر نه تنها مسئولان و مدیران میراث فرهنگی و گردشگری، با توجه بیش از پیش، بهره‌برداری پایدار این نوع آثار را در سرلوحه وظایف و خدمات خود قرار دهند، بلکه سازمانهای گردشگری و تورگردانی نیز با برنامه ریزی مناسب، دیدار از قلعه‌ها را به یک جریان توریستی ملی و بین‌المللی تبدیل کنند تا در پرتو آن، مردم شهر و روستا نیز از مواهب فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی آن بهره‌مند شوند.

حسین زنده دل
تهران اسفند ۱۳۸۶